

CIÈNCIES SOCIALS · 1R ESO

Les primeres civilitzacions

Dossier de l'alumnat · Mesopotàmia i Egipte

DOSSIER DE L'ALUMNAT · UNITAT 2

Presentació

Aquest dossier recull el contingut de la unitat, des del naixement de l'escriptura fins al llegat de Mesopotàmia i Egipte. A cada apartat hi trobaràs l'explicació, alguna caixa **«Saps que...?»** amb curiositats i un bloc d'**Activitats** per practicar.

Una part del tema —el naixement de Mesopotàmia i de l'escriptura— la treballaràs amb la situació d'aprenentatge **«El contracte del riu»**, que tens en un document a part.

Nom i cognoms	
Grup	
Curs	2026-2027

1 De la prehistòria a la història

1.1 Comença la història

Cap al **3500 aC**, a Mesopotàmia, va passar una cosa extraordinària: per primera vegada, els humans van inventar un sistema de signes per registrar informació de manera permanent. Havia nascut l'**escriptura**, i amb ella s'acabava la prehistòria i començava la **història**: l'etapa de la qual conservem documents escrits.

L'escriptura no la va inventar cap poeta: la van inventar els **comptables**! Les primeres tauletes són llistes de sacs de gra, caps de bestiar i gerres de cervesa. Quan les ciutats es van fer grans i hi havia massa coses per recordar, va caldre apuntar-les. Després, l'escriptura va servir per a les lleis, els contractes, les cartes, els mites... i va fer possible que avui sapiguem què pensava gent que va viure fa 5.000 anys.

1.2 Què és una civilització?

Anomenem **civilitzacions** les societats que, a partir de l'Edat dels metalls, van assolir un grau d'organització molt superior al dels poblats neolítics. Una civilització es reconeix per aquests elements:

- **Ciutats:** grans nuclis de població amb milers d'habitants, temples, palaus, muralles i mercats.
- **Un estat:** un govern (normalment un rei) amb funcionaris, lleis, exèrcit i impostos.
- **Societat jerarquitzada:** grups socials molt desiguals, des del rei fins als esclaus.
- **Religió organitzada:** temples, sacerdots i cerimònies que ocupaven un lloc central en la vida col·lectiva.
- **Espectura:** per administrar, legislar i transmetre coneixements.
- **Grans obres:** canals de regadiu, muralles, temples i tombes monumentals.

1.3 Les civilitzacions fluvials

Les primeres civilitzacions van néixer, totes, a la vora de **grans rius**, en zones càlides i seques on el riu ho era tot. Per això les anomenem **civilitzacions fluvials**:

CIVILITZACIÓ	RIU(S)	ON ÉS AVUI
Mesopotàmia	Tigris i Eufrates	L'Iraq, principalment
Egipte	Nil	Egipte
Civilització de l'Indus	Indus	El Pakistan i l'Índia

CIVILITZACIÓ	RIU(S)	ON ÉS AVUI
Civilització xinesa	Groc (Huang He)	La Xina

Per què els rius? Perquè les seves **crecudes anuals** inundaven les ribes i hi deixaven una capa de **llims**, un fang molt fèril. Amb **canals de regadiu**, aquells camps produïen collites enormes: els **excedents** que van permetre alimentar ciutats senceres, mantenir funcionaris, sacerdots i artesans, i comerciar. Però construir i mantenir els canals exigia organitzar el treball de milers de persones... i d'aquesta necessitat d'organització en van néixer els primers **estats**.

SAPS QUE...?

Fixa't en la cadena de causes i conseqüències, perquè és la clau de tota la unitat: **riu** → **terra fèril** → **excedents** → **ciutats** → **necessitat d'organitzar-se** → **estat i escriptura**. Cada peça fa possible la següent. Sense el riu, res de la resta no hauria existit!

ACTIVITATS

- 1 Què va passar cap al 3500 aC que marca el final de la prehistòria? On va passar?
- 2 Enumera els sis elements que caracteritzen una civilització i explica'n dos amb les teves paraules.
- 3 Per què les primeres civilitzacions van néixer a la vora de grans rius? Reconstrueix la cadena de causes i conseqüències.
- 4 Situa en un mapa mut les quatre civilitzacions fluvials i els seus rius.

2 Mesopotàmia: el país entre rius

2.1 Un territori cobejat

«Mesopotàmia» significa, en grec, «*terra entre rius*»: la plana situada entre el **Tigris** i l'**Eufrates**, a l'actual Iraq. Formava part de l'anomenat **Creixent Fèrtil**, l'arc de terres fèrtils on, com ja saps, havia nascut l'agricultura. Era una terra riquíssima, però plana i sense defenses naturals: per això la seva història és una successió de pobles que hi van arribar, la van dominar i van ser substituïts per altres.

2.2 De les ciutats-estat als imperis

Cap al **3500-3000 aC**, els **sumeris** hi van fundar les primeres ciutats de la història: **Ur**, **Uruk**, **Lagaix**... Cada ciutat era independent i tenia el seu propi rei, el seu déu protector i el seu territori agrícola: per això les anomenem **ciutats-estat**. Sovint es feien la guerra entre elles per l'aigua i les terres.

Més endavant, alguns reis van aconseguir unificar moltes ciutats sota un sol poder, creant els primers imperis:

POBLE / IMPERI	ÈPOCA APROXIMADA	PER QUÈ ÉS RECORDAT
Sumeris	3500 – 2300 aC	Funden les primeres ciutats i inventen l'escriptura cuneïforme.
Imperi accadi	2300 – 2200 aC	Sargon I crea el primer imperi conegut de la història.
Imperi babilònic	1800 – 1600 aC	El rei Hammurabi promulga el primer gran codi de lleis escrit.
Imperi assiri	900 – 612 aC	Imperi guerrer amb capital a Nínive; gran biblioteca d'Assurbanipal.
Imperi neobabilònic	612 – 539 aC	Nabucodonosor II reconstrueix Babilònia amb els seus famosos jardins penjants.

2.3 La societat i el govern

Al capdamunt de la societat hi havia el **rei**, que governava en nom dels déus: dictava lleis, dirigia l'exèrcit i controlava els canals de regadiu. L'envoltaven els grups privilegiats: **sacerdots** (que administraven els temples i les seves enormes terres), **nobles** i alts funcionaris, i els **escribes**, els únics que dominaven l'escriptura, un coneixement tan difícil com valuós. La majoria de la població

eren **pagesos** i **artesans** lliures però carregats d'impostos, i a la base hi havia els **esclaus**: presoners de guerra o persones endeutades, sense cap dret.

2.4 El codi d'Hammurabi: les lleis a la pedra

Cap al **1750 aC**, el rei **Hammurabi** de Babilònia va fer gravar en una gran estela de pedra negra un recull de prop de 300 lleis: el **codi d'Hammurabi**, el codi legal complet més antic que es conserva. Moltes lleis segueixen el principi de la *lleï del talió*: «ull per ull, dent per dent», és a dir, el càstig ha de ser equivalent al dany causat.

Escrites a la pedra i exposades en públic, les lleis ja no depenien del caprici de cada jutge: tothom les podia conèixer. Ara bé, no eren iguals per a tothom: el càstig variava segons la **categoria social** de la víctima i del culpable. Fer mal a un noble sortia molt més car que fer mal a un esclau. El codi és, per això, una font esplèndida per conèixer les desigualtats d'aquella societat.



SAPS QUE...?

La religió mesopotàmica era **politeïsta** (adoraven molts déus) i cada ciutat tenia el seu déu protector, que vivia al **ziggurat**: una torre esglaonada de tova, amb un temple al cim, que dominava la ciutat. El ziggurat d'Ur encara es pot veure avui, 4.000 anys després. Alguns estudiosos pensen que el mite bíblic de la torre de Babel es va inspirar en el gran ziggurat de Babilònia.



ACTIVITATS

- 1 Què significa «Mesopotàmia»? Entre quins dos rius es trobava i a quin país actual correspon?
- 2 Què és una ciutat-estat? Posa dos exemples de ciutats sumèries.
- 3 Ordena cronològicament: imperi assiri, sumeris, imperi babilònic, imperi accadi. Escriu una fita de cadascun.
- 4 Què és la llei del talió? Posa'n un exemple.
- 5 Per què diem que el codi d'Hammurabi era un avenç però no era una llei igual per a tothom?

3 Els invents que encara fem servir

3.1 L'escriptura cuneïforme

Els sumeris escrivien gravant signes sobre **tauletes de fang** tou amb un estilet de canya, que deixava marques en forma de tascó o falca. Per això aquesta escriptura s'anomena **cuneïforme** (del llatí *cuneus*, «tascó»). Després les tauletes s'assecaven al sol o es coïen, i quedaven dures com pedres: per això se n'han conservat centenars de milers. Va començar sent una escriptura de dibuixos (pictogrames) i va evolucionar cap a signes abstractes que representaven sons.

3.2 La roda, el regadiu i la mesura del temps

- **La roda:** inventada a Mesopotàmia cap al 3500 aC, primer com a torn de terrissaire i després aplicada als carros. És probablement l'invent mecànic més important de la història.
- **Els canals de regadiu:** una xarxa de canals, dics i basses que repartia l'aigua dels rius pels camps. Mantenir-la exigia feina i organització constants.
- **El sistema sexagesimal:** els mesopotàmics comptaven en base 60. Per això, encara avui, una hora té 60 minuts, un minut té 60 segons i el cercle té 360 graus!
- **El calendari lunar,** l'astronomia i les primeres matemàtiques aplicades al comerç i la construcció.

SAPS QUE...?

Gràcies a les tauletes conservades sabem coses sorprenentment quotidianes: hi ha tauletes amb **deures d'escola** d'aprenents d'escriba (amb errors corregits pel mestre!), receptes de cervesa, contractes de compravenda i fins i tot la queixa d'un client, en Nanni, que protesta perquè li han venut coure de mala qualitat. Té gairebé 4.000 anys i està considerada la primera reclamació de consum de la història.

ACTIVITATS

- 1 Per què l'escriptura mesopotàmica s'anomena cuneïforme? Sobre quin material s'escrivia i per què se n'ha conservat tanta?
- 2 Fes una llista de tres coses de la teva vida quotidiana que tinguin origen mesopotàmic i explica la connexió.
- 3 Per què una hora té 60 minuts? Quina relació té amb Mesopotàmia?

4 Egipte, un do del Nil

4.1 Un riu enmig del desert

L'historiador grec Heròdot va escriure que Egipte era «*un do del Nil*», i tenia tota la raó. Egipte és, en realitat, una estreta franja verda enmig d'un desert immens: només la terra que el riu pot regar és habitable. Cada estiu, el **Nil** creixia i inundava les ribes; quan l'aigua es retirava, hi deixava els llims fèrtils que garantien collites abundants de blat, ordi, lli i papir. Els egipcis van aprendre a preveure les crescudes, a guardar l'aigua i a repartir-la amb canals.

El Nil també era la gran **autopista** del país: tot es transportava en vaixell, riu amunt i riu avall. Aquesta geografia tan particular —rica, allargada i protegida pels deserts— va donar a Egipte una història molt més **estable** que la de Mesopotàmia: la civilització egípcia va durar més de 3.000 anys mantenint una unitat i una continuïtat extraordinàries.

4.2 Tres mil anys d'història

Cap al **3100 aC**, el rei **Menes (Narmer)** va unificar l'Alt Egipte (el sud) i el Baix Egipte (el delta, al nord) en un sol regne. A partir d'aquí, la història d'Egipte es divideix en tres grans etapes de plenitud, separades per períodes de crisi:

ETAPA	CRONOLOGIA APROXIMADA	QUÈ LA CARACTERITZA
Imperi Antic	2700 – 2200 aC	Capital a Memfis. L'època de les grans piràmides (Kheops, Kefren i Micerí, a Gizeh).
Imperi Mitjà	2050 – 1800 aC	Capital a Tebes. Expansió cap a Núbia i gran desenvolupament agrícola.
Imperi Nou	1550 – 1070 aC	Màxima expansió i esplendor: grans temples (Karnak, Abu Simbel) i faraons famosos com Hatxepsut, Tutankamon i Ramsès II.

Després de l'Imperi Nou, Egipte va entrar en decadència i va ser dominat per pobles estrangers, fins que l'any **30 aC**, amb la mort de la reina **Cleòpatra**, es va convertir en una província de Roma.

4.3 El faraó: rei i déu alhora

Al capdamunt d'Egipte hi havia el **faraó**, una figura única: no era només un rei, sinó que era considerat un **déu vivent**, fill de Ra, el déu del sol. Com a déu, era el responsable de mantenir l'ordre del món: que el Nil cresqués, que les collites fossin bones, que Egipte estigués protegit. El seu poder era **absolut**: era el propietari de totes les terres, el cap de l'exèrcit, el jutge suprem i el màxim

sacerdot. Els seus símbols eren la doble corona (que representava la unió de l'Alt i el Baix Egipte), el ceptre i el flagell, i la cobra protectora al front.

4.4 La societat: una piràmide humana

La societat egípcia tenia forma de piràmide: pocs privilegiats a dalt i una gran majoria treballadora a baix.

- **El faraó** i la família reial, al cim.
- **Els privilegiats:** nobles i alts funcionaris (com el visir, la mà dreta del faraó), sacerdots (que administraven els temples i les seves riqueses) i escribes (que controlaven els impostos i l'administració; era una de les poques vies per ascendir socialment).
- **El poble:** artesans i comerciants a les ciutats, i sobretot pagesos, la immensa majoria, que treballaven les terres i pagaven impostos en forma de collita i de treball obligatori en les grans obres.
- **Els esclaus:** majoritàriament presoners de guerra, sense drets, dedicats a les feines més dures, com les mines.

Les **dones egípcies**, tot i no ser iguals als homes, tenien més drets que en altres civilitzacions antigues: podien tenir propietats, heretar, divorciar-se i fer negocis. I algunes van arribar al poder suprem, com la faraona **Hatxepsut**.



SAPS QUE...?

Els obrers que van construir les piràmides **no eren esclaus**, com sovint es diu: eren pagesos egipcis que hi treballaven durant els mesos de la inundació, quan no es podia conrear, a canvi de menjar, cervesa i allotjament. S'han trobat els seus poblats, les seves fleques... i fins i tot els registres de les seves baixes per malaltia!



ACTIVITATS

- 1 Explica la frase d'Heròdot: «Egipte és un do del Nil».
- 2 Quines dues funcions essencials tenia el Nil per als egipcis, a més de regar els camps?
- 3 Ordena cronològicament els tres imperis egipcis i assigna a cadascun una fita o un monument.
- 4 Per què el poder del faraó era encara més gran que el d'un rei mesopotàmic? Quina diferència clau hi havia?
- 5 Dibuixa la piràmide social egípcia i situa-hi: visir, pagesos, faraó, escribes, esclaus, artesans, sacerdots.

5 Déus, mòmies i el més enllà

5.1 Una religió amb molts déus

La religió egípcia era **politeista**: adoraven centenars de déus, sovint representats amb cos humà i cap d'animal. Els més importants eren **Ra** (el sol, déu suprem), **Osiris** (déu dels morts i de la resurrecció), **Isis** (la seva esposa, deessa protectora i de la màgia), **Horus** (déu falcó, protector del faraó), **Anubis** (déu xacal de la momificació) i **Thot** (déu ibis de l'escriptura i la saviesa). Els déus vivien als **temples**, on només els sacerdots podien entrar a les sales més sagrades per atendre la seva estàtua cada dia, com si fos una persona: la vestien, la perfumaven i li oferien menjar.

5.2 La vida després de la mort

Els egipcis creien fermament en una **vida després de la mort**, però amb una condició: calia conservar el cos perquè l'esperit el pogués continuar habitant. D'aquesta creença en surt tot el que més ens fascina d'Egipte: les mòmies, els sarcòfags, les tombes plenes d'objectes i les piràmides.

Abans d'arribar al paradís, però, el difunt havia de superar el **judici d'Osiris**: el seu cor es pesava en una balança contra la **ploma de Maat**, la deessa de la justícia i la veritat. Si el cor pesava més que la ploma (senyal d'una vida plena de males accions), un monstre el devorava i el difunt desapareixia per sempre. Si pesava igual o menys, accedia a la vida eterna als camps d'Aaru, un Egipte perfecte on el Nil sempre creixia al seu punt.

5.3 La momificació, pas a pas

Per conservar el cos es va desenvolupar la tècnica de la **momificació**, un procés que durava uns **70 dies** i que, simplificant, seguia aquests passos:

- S'extreien el cervell i els òrgans interns (que es guardaven en quatre recipients anomenats vasos canopis), excepte el cor, que calia per al judici d'Osiris.
- El cos es cobria amb natró, una sal que l'assecava completament durant uns 40 dies.
- S'omplia i es perfumava amb resines, olis i ungüents.
- S'embolicava amb metres i metres de benes de lli, col·locant-hi amulets protectors entre les capes.
- Es col·locava dins d'un o diversos sarcòfags decorats, i s'enterrava amb el seu aixovar: mobles, joies, aliments i el Llibre dels Morts, un paper amb fórmules màgiques per superar els perills del més enllà.

La momificació completa era caríssima: només el faraó i els rics se la podien permetre. La gent senzilla s'enterrava al desert, on la sorra calenta i seca, irònicament, momificava els cossos de franc.



SAPS QUE...?

L'any 1922, l'arqueòleg Howard Carter va descobrir la tomba de **Tutankamon**, un faraó jove i poc important... però la seva era l'única tomba reial trobada gairebé intacta, amb més de 5.000 objectes, incloent-hi la famosa màscara funerària d'or massís d'11 quilos. Si la tomba d'un faraó menor contenia tot això, imagina't què hi devia haver a la de Ramsès II!



ACTIVITATS

- 1 Què vol dir que la religió egípcia era politeïsta? Relaciona aquests déus amb el seu àmbit: Ra, Osiris, Anubis, Thot.
- 2 Explica què passava al judici d'Osiris. Què representava la ploma de Maat?
- 3 Per què els egipcis momificaven els morts? Quina relació té amb les seves creences?
- 4 Ordena els cinc passos de la momificació.
- 5 Per què el descobriment de la tomba de Tutankamon va ser tan important si era un faraó poc rellevant?

6 Piràmides, temples i jeroglífics

6.1 L'arquitectura: construir per a l'eternitat

Els egipcis construïen les cases —fins i tot els palaus— amb tova, un material pobre, perquè eren per a la vida, que és curta. En canvi, les **tombes** i els **temples** els feien de pedra, perquè havien de durar per sempre. Les construccions principals són:

- **Les piràmides:** tombes monumentals dels faraons de l'Imperi Antic. Les més famoses són les de **Gizeh**: la Gran Piràmide de Kheops (uns 146 metres d'alçada original i uns 2,3 milions de blocs de pedra), Kefren i Micerí, custodiades per la Gran Esfinx. Com que les piràmides eren massa visibles per als lladres, els faraons posteriors es van fer enterrar en tombes excavades a la roca de la **Vall dels Reis**.
- **Els temples:** cases dels déus, amb avingudes d'esfinxs, grans portes (pilons), patis i sales de columnes gegantines. Destaquen **Karnak** i **Luxor**, dedicats al déu Amon, i **Abu Simbel**, excavat a la roca per Ramsès II.

6.2 Pintura i escultura: un art amb normes

L'art egipci pot semblar «sempre igual», i és expressament: seguia unes **normes fixes** que gairebé no van canviar en 3.000 anys, perquè l'art no buscava ser original, sinó complir la seva funció religiosa. Les figures humanes es representaven amb la **lleï de la frontalitat**: el cap i les cames de perfil, però l'ull i les espatlles de front. I la mida de cada figura depenia de la seva **importància**: el faraó sempre es representava molt més gran que els seus servents (jerarquia).

6.3 Els jeroglífics i el misteri desxifrat

Els egipcis van crear la seva pròpia escriptura: els **jeroglífics**, un sistema de centenars de signes-dibuix que podien representar idees o sons. S'escriuien a les parets de temples i tombes, i també sobre **papir**, un suport semblant al paper fet amb la planta del mateix nom, que creixia al Nil.

Quan la civilització egípcia va desaparèixer, el coneixement dels jeroglífics es va perdre: durant segles, ningú no va saber llegir-los. La clau va arribar amb la **pedra de Rosetta**, trobada el 1799: una llosa amb el mateix text escrit en jeroglífic, en demòtic (l'escriptura popular egípcia) i en grec. Comparant les tres versions, el francès **Jean-François Champollion** va aconseguir desxifrar els jeroglífics l'any **1822**. Aquell dia va renéixer tota una civilització: de cop, milers d'inscripcions van tornar a parlar.

SAPS QUE...?

No cal anar al Caire per veure Egipte de prop: el **Museu Egipci de Barcelona** té més d'un miler de peces originals —mòmies incloses— i és un dels pocs museus d'Europa dedicats exclusivament a l'antic Egipte. Hi farem cap, si tot va bé, durant aquesta unitat!

ACTIVITATS

- 1 Per què les cases i els palaus egipcis no s'han conservat, però les piràmides i els temples sí?
- 2 Per què els faraons van deixar de construir piràmides i es van fer enterrar a la Vall dels Reis?
- 3 Què és la llei de la frontalitat? I la jerarquia en la representació? Busca una pintura egípcia i comprova-ho.
- 4 Explica què és la pedra de Rosetta i per què va ser la clau per desxifrar els jeroglífics.
- 5 Compara Mesopotàmia i Egipte en una taula amb aquestes files: rius, estabilitat política, escriptura, edifici religiós característic, tombes.

7 El llegat de les primeres civilitzacions

Mesopotàmia i Egipte van desaparèixer fa molts segles, però vivim envoltats de les seves invencions. Aquest n'és el balanç:

- **L'escriptura**, la base de tota la cultura posterior: sense ella no hi hauria llibres, ni lleis escrites, ni internet.
- **Les lleis escrites i públiques** (codi d'Hammurabi): la idea que la justícia no pot dependre del caprici de qui mana.
- **La roda**, present en tot el que es mou.
- **La mesura del temps**: les hores de 60 minuts, els minuts de 60 segons, el calendari de 365 dies (egipci!) i el cercle de 360 graus.
- **Les matemàtiques i l'astronomia** aplicades: geometria per mesurar camps, càlcul per al comerç, observació dels astres.
- **La medicina**: els metges egipcis, gràcies en part a la momificació, coneixien bé el cos humà i van deixar els primers tractats mèdics.
- **L'estat i l'administració**: funcionaris, impostos, censos i arxius: l'esquelet de qualsevol país modern.

ACTIVITATS

- 1 Tria els tres llegats que et semblin més importants i justifica la teva tria.
- 2 Reflexió final: si haguessis de viure en una de les dues civilitzacions, quina triaries i per què? Té en compte el territori, el govern, la religió i la vida quotidiana.

8 Glossari de la unitat

Civilització	Societat amb ciutats, estat, jerarquia social, religió organitzada, escriptura i grans obres.
Ciutat-estat	Ciutat independent amb el seu propi govern, déu protector i territori agrícola.
Creixent Fèril	Arc de terres fèrtils del Pròxim Orient on van néixer l'agricultura i les primeres civilitzacions.
Escriptura cuneïforme	Escriptura mesopotàmica de signes en forma de tascó, gravats sobre tauletes de fang.
Escriba	Funcionari especialitzat en l'escriptura, encarregat de l'administració, els impostos i els arxius.
Estat	Organització política d'un territori, amb govern, lleis, funcionaris, exèrcit i impostos.
Faraó	Rei de l'antic Egipte, considerat un déu vivent i amb poder absolut.
Jeroglífics	Escriptura egípcia formada per signes-dibuix que representen idees o sons.
Llei del talió	Principi legal segons el qual el càstig ha de ser equivalent al dany causat («ull per ull»).
Llims	Fang molt fèril que les crescudes dels rius dipositen a les ribes.
Momificació	Tècnica egípcia de conservació dels cossos per garantir la vida després de la mort.
Papir	Suport d'escriptura semblant al paper, fet amb una planta de les ribes del Nil.
Politeisme	Religió que adora molts déus.
Sarcòfag	Caixa, sovint decorada, on es dipositava la mòmia.
Vall dels Reis	Necròpolis de l'Imperi Nou on els faraons es feien enterrar en tombes excavades a la roca.
Ziggurat	Torre esglaonada mesopotàmica amb un temple al cim, dedicada al déu protector de la ciutat.